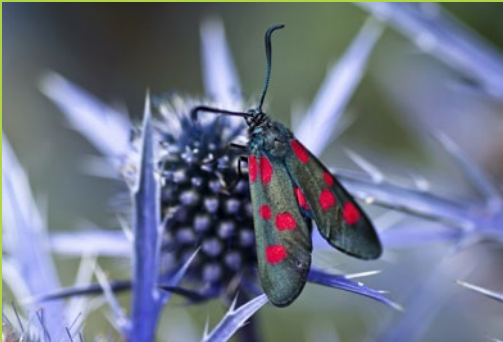

PLANHIGION SY’N PEILLIO

Bydd y llyfryn hwn yn eich helpu i ddewis planhigion y gellwch eu tyfu er mwyn denu pryfed sy’n peillio. Mae’n cynnwys deg teulu o blanhigion sy’n darparu digon o baill a neithdar i wenyn, pryfed hofran, pili-palod, gwyfynnod, ac hyd yn oed rhai chwilod. Bydd y pryfed hyn yn ychwanegu lliw a synau’r haf i’ch gardd – byddan nhw hefyd yn helpu peillio’ch coed ffrwythau a’ch gardd lysiau.

POLLINATING PLANTS

This booklet will help you choose plants you can grow to attract pollinating insects. It features ten plant families which provide plenty of pollen and nectar for bees, hoverflies, butterflies, moths and even some beetles. These insects will add colour and summer sounds to your garden – they’ll also help to pollinate your fruit trees and veg patch.

PLANHIGION SY’N PEILLIO POLLINATING PLANTS

Dychmygwch ddiwrnod twym a sych yn yr haf yng Ngardd Fotaneg Genedlaethol Cymru. Ry'ch chi yn yr Ardd Ddeu-Fur, yn eistedd ar fainc grom hyfryd, yn mwynhau'r olygfa, y synau a'r aroglau. Beth sydd yn dod i'ch meddwl? Gwenyn yn dawnsio ymhlith pennau blodau? Pili-palod â phatrymau hyfryd arnynt yn gwibio o gwmpas? Clêr tebyg i wenyn yn hofran ac yn gwibio?

Mae'n olygfa hyfryd. Ond a yw hi'n atgoffa chi o'ch gardd chi, eich iard neu'ch balconi eich hun? Mae nifer y pryfed sy'n peillio wedi lleihau'n ddramatig ar draws cefn gwlad Cymru dros y 30 mlynedd diwethaf neu fwy na hynny. Mae'r golled wedi bod mor ddifrifol nes bod Llywodraeth Cymru wedi cynhyrchu Cynllun Gweithredu i Beillwyr yn 2013. Achosion y dirywiad yw'r defnydd dwys o dir, difrodi a dryllio cynefinoedd, clefyd, y defnydd o agro-gemgau, a newid yn yr hinsawdd.

Mae hyn oll yn effeithio ar y pocedi o fywyd gwyllt cyfoethog sydd wedi goroesi yng nghefn gwlad, lle mae pryfed peillio yn chwarae rhan hanfodol mewn helpu'r rhan fwyaf o blanhigion gwyllt i gynhyrchu hadau.

Imagine a dry, warm summer's day in the National Botanic Garden of Wales. You're in the Double Walled Garden, sitting on a beautifully curved bench, soaking in the sights, sounds and smells. What comes to mind? Bees busily bobbing in and out of inviting flowers heads? Beautifully patterned butterflies fluttering around? Hovering and darting bee-mimicking flies?

It's a lovely scene. But does it reflect your own garden, yard or balcony? Pollinating insects have declined dramatically across the Welsh countryside over the past 30 years, if not longer. Their loss has been so serious that the Welsh Government produced an Action Plan for Pollinators in 2013. The causes they identify are land-use intensification, habitat destruction and fragmentation, disease, the use of agro-chemicals, and climate change.

These have an impact on the surviving pockets of wildlife-rich countryside where pollinating insects play an essential part in helping most wild plants to set seed.

Beth allwch chi ei wneud i helpu felly?

Mae gerddi yn gynefin bywyd gwyllt cynyddol bwysig yng Nghymru, yn y trefi ac yn y dinasoedd, ynghyd ag yn y pentrefi a ffermdai anghysbell. Os wnewch chi eich gardd yn bantri i weny, pryfed hofran, pili-palod, a chwilod, byddwch yn helpu i gynyddu'r niferoedd o bryfed gwyllt sy'n peillio.

Bydd y llyfryn hwn yn eich cyflwyno i ddeg o'r teuluoedd planhigion pwysicaf ar gyfer pryfed sy'n peillio yng Nghymru. Trwy gael amrywiaeth o siapiau a meintiau o flodau, sy'n blodeuo ar gyfnodau gwahanol o'r flwyddyn, byddwch yn fwy tebyg o ddenu amrywiaeth eang o bryfed sy'n peillio, ac yn darparu'r bwydydd amrywiol y mae gwenyn eu hangen i atgyfnerthu eu system imiwnedd.

Cewch eich hysbrydoli ymhellach gan ymweliad â Gardd Fotaneg Genedlaethol Cymru – sydd â gardd weny hyfryd. Gyda dros 8000 o amrywiaethau o blanhigion wedi'u lleoli mewn 560 o erwau yn Sir Gaerfyrddin wledig, mae'r Ardd yn gartref delfrydol ar gyfer pryfed sy'n peillio.

Testun: Bruce Langridge. Dylunio: Ingleby Davies Design

So what can you do to help?

Gardens are an increasingly important wildlife habitat in Wales, both in towns and cities, as well as villages and isolated farmhouses. If you make your garden into a larder for bees, hoverflies, butterflies and beetles, you will also help to build up wild populations of pollinating insects.

This booklet will introduce you to ten of the most important plant families for pollinating insects in Wales. By having a variety of flower shapes and sizes, which bloom at different times of the year, you're more likely to attract a wide variety of pollinating insects and provide bees with the varied diet they need to boost their immune system.

You will get further inspiration from a visit to the National Botanic Garden of Wales – with a fascinating bee garden and over 8000 plant varieties set in 560 acres of rural Carmarthenshire, it's a haven for pollinating insects.

Text: Bruce Langridge. Design: Ingleby Davies Design

Teulu Llygad y Dydd

Mae blodau Mihangel, dahlias, blodau'r haul ac eurflodau yn rhai o'r blodau gorau y gellwch eu plannu er mwyn denu pili-palod a gwenyn. Fel aelodau eraill o deulu llygad y dydd, mae ganddyn nhw lefydd glanio gwastad, ac mae eu fflurynnau siâp disg yn llawn o 'flodau' unigol, pob un yn gyfoethog mewn pail a neithdar. Mae llygaid y dydd melyn yn denu chwilod sy'n peillio, tra bod pryfed hofranu yn dwlu ar Ffarwel Haf.

1

Asteraceae

Daisy Family

Chrysanthemums, dahlias, sunflowers and marigolds are some of the best flowers that you can plant to attract butterflies and bees. Like other members of the daisy family, they have a flat landing area and their disc-shaped florets are packed full of individual 'flowers', each rich in pollen and nectar. Yellow daisies attract pollinating beetles whilst hoverflies love the Michaelmas daisy.

Teulu'r Grug

Gall plannu mathau o grug a llusi duon bach yn eich gardd helpu cacwn, gwenyn gloddio'r gweundir *Colletes succinctus*, a'r gwenyn mêl *Apis mellifera*, rhywogaethau sy'n defnyddio gweundir gwyllt – sy'n prinhaus – i gael neithdar yn hwyr yn y tymor. Gallwch ddarganfod mwy am wenyng mêl drwy ymweld â'n caban gwyllo, sy'n llawn gwybodaeth yn ein Gardd Wenyng. Defnyddir ein gwenynfa ar gyfer addysg a gwaith ymchwil gwyddonol ar fêl.

2

Ericaceae

Heather Family

Planting ericas, bilberry and heathers in your garden could help bumblebees, heathland mining bees *Colletes succinctus*, and honeybees *Apis mellifera*, species which use declining areas of wild heathlands for late season nectar. You can find out more about honey bees by visiting our Bee Garden's information-packed observation hut. Its apiary is used for education and for scientific research on honey.

Teulu'r Mintys

Mae teulu'r planhigyn persawrus hwn yn denu nid yn unig pili-palod, pryfed hofran a gwenyn i'ch gardd, ond gellir bwyta nifer o'r planhigion hefyd, fel mintys, saets, rhosmari a them. Mae planhigion y saets (rhywogaethau'r *Salvia* a'r *Teucrium*) yn denu gwenyn blodau *Anthophora* spp. a chacwn gardd *Bombus hortorum*, tra bod y gwenyn cribo gwllân *Anthidium manicatum* yn gwau blew o ddail y rhywogaeth *Stachys* i waliau eu nythod.

3

Lamiaceae

Mint Family

This aromatic plant family will not only attract butterflies, hoverflies and bees to your garden but many plants, such as mint, sage, rosemary and thyme, are edible too. Sage plants (*Salvia* and *Teucrium* species) attract flower bees *Anthophora* spp. and garden bumblebees *Bombus hortorum*, whilst the wool-carder bee *Anthidium manicatum* lines its nest with hairs from the leaves of *Stachys* species.

Teulu Mynawyd y Bugail

Mae blodyn agored Mynawyd y Bugail yn helpu gwneud neithdar yn hygyrch i ystod eang o bryfed peillio. Mae neithdar yn darparu tanwydd i hedfan, ac yn fodd i wneud mêl i rai gwenyn. Mae'r saerwenynen *Osmia* spp, sy'n nythu mewn tyllau mewn coed, yn hoff iawn o Fynawyd y Bugail. Felly hefyd y gwybedyn hofran marmalêd *Episyrphus balteatus*, creadur diniwed y mae ei gorff yn ymdebygu i bicwnen unigol.

4

Geraniaceae

Cranesbill Family

The open flowers of geraniums help to make nectar easily accessible to a wide range of pollinating insects. Nectar provides fuel for flying and the means of making honey for some bees. Mason bees *Osmia* spp., which nest in holes in wood, are especially fond of geraniums. So too is the marmalade hoverfly *Episyrphus balteatus*, a harmless creature whose body mimics that of a solitary wasp.

Teulu'r Moron

Mae wmbeliferau fel llysiâu'r angel, celyn y môr, ffenigl, a phersli, yn cynhyrchu nifer anferth o flodau bychain wedi'u trefnu mewn clystyrau, sef 'wmbelau'. Mae pob 'blodyn' â neithdar yn weddol agos i'r wyneb, sy'n eu gwneud yn boblogaidd gyda gwenyn tafod-byr, picwn a phili-palod. Gallwch weld tystiolaeth o hyn ar y gneuen ddaear, y carwe troellog a'r gwyddlwyn sy'n ffynnu yn y dolydd a reolir mewn dull traddodiadol yn Waun Las, ein Gwarchodfa Natur Genedlaethol.

Carrot Family

Umbellifers like angelica, eryngo, fennel and parsley, produce huge numbers of tiny flowers arranged into larger compound 'umbels'. Each 'flower' has relatively exposed nectar, making them especially popular with short-tongued bees, wasps and butterflies. You can see evidence of this on the pignut, whorled caraway and burnet saxifrage that flourish in the traditionally managed meadows of our Waun Las National Nature Reserve.

Teulu Tafod y Fuwch

Mae gwenyn chwimwth, hir-eu-tafod, yn gallu bwydo'n hwylus ar flodau tiwbaidd y planhigyn hwn, sy'n cynnwys y n'ad-fi'n-angof, tafod yr ych culddail, a llaeth bron Mair. Mae'r wenylen gribo gyffredin *Bombus pascuorum* yn defnyddio'i thraed crafangog i gael mynediad i flodau crog llysiâu'r cwlwm, tra bod y cacwn gynffonog llwydfelen *Bombus terrestris* yn siglo antherau blodau crog tafod y fuwch, i'w cymell i ryddhau cwmwl o baill sy'n llawn protîn.

Borage Family

Long-tongued, agile bees are able to exploit the tubular flowers of this plant family, which includes forget-me-nots, bugloss and lungwort. The common carder bee *Bombus pascuorum* uses its clawed feet to gain entry to the hanging flowers of comfrey whilst the buff-tailed bumblebee *Bombus terrestris* vibrates the anthers of dangling borage flowers, making them release a cloud of protein-rich pollen.

Teulu'r Bysen

Mae neithdar llysiâu fel y bysen bêr, y feillionen, a'r banadl, wedi'u cuddio o fewn blodau cymhleth dwy-ochrog, sy'n cael eu hagor gan gacwn cryf a medrus. Mae rhai ohonynt yn arbenigwyr – os y'ch chi'n byw ar arfordir Cymru, efallai bydd plannu meillionen y ceirw yn denu'r gacynen dor-wregys brin *Bombus soroensis*. Mae bysedd y blaidd garddwrol yn rhoi cnwd bychan o neithdar, ond mae eu pail yn rhoi protin gwerthfawr i larfâu gwenyn.

7

Fabaceae

Pea Family

The nectar of legumes such as sweet peas, clovers and brooms, is concealed within complicated two-sided flowers which are opened by skilful and strong bumblebees. Some of these are specialists – if you live on the Welsh coast, planting melilot might attract the rare broken-belted bumblebee *Bombus soroensis*. Cultivated lupins provide little nectar but their pollen provides valuable protein for bee larvae.

Teulu'r Codwarth

Mae gwyfynnod yn beillwyr mwy effeithiol na phili-palod. Nid yw pili-palod yn treiddio'n ddwfn i flodau dyfnion yn aml, ond mae gwyfynnod yn gwneud hynny, a chael eu cyrff wedi'u gorchuddio â phail yn y broses. Mae gwyfynnod mawr a lliwgar fel gwalchwyfynnod *Sphingidae* yn cael eu denu'n arbennig i'r blodyn tybaco a'r petwnia. Mae tomatos yn ffynhonell gyfoethog o baill i gacwn ac i wenyng unigol, sy'n dirgrynu eu cyhyrau hedfan i ryddhau'r pail.

8

Solanaceae

Nightshade Family

Moths are more effective pollinators than butterflies. Whereas butterflies rarely probe deeply into deep-throated flowers, moths will, getting their bodies covered in pollen in the process. Large and colourful hawk-moths *Sphingidae* are particularly attracted to sweet tobacco and petunia. Tomatoes are a rich source of pollen for bumblebees and solitary bees who vibrate their flight muscles to dislodge the pollen.

Teulu'r Clychlys

Mae clychlysau nid yn unig yn edrych yn hyfryd, maen nhw hefyd yn un o'r planhigion effeithiol sy'n denu gwenyn mêl, gwenyn unigol a chacwn. Os hoffech wybod pa amrywiaethau o glychlysau fyddai'n addas i'ch gardd, bydd *Plants for Bees* gan Dr William Kirk a Dr Norman Howes yn eich helpu chi. Fe'i cyhoeddwyd gan y Gymdeithas Ryngwladol Gwaith Ymchwil i Wenyn sydd wedi ymsefydlu yng Nghaerdydd, a gallwch brynu'r gyfrol ardderchog hon yn ein siop.

9

Campanulacae

Bellflower Family

Bellflowers not only look great but they are one of the most effective plants to attract honeybees, bumblebees and solitary bees. If you want to know which bellflower varieties might suit your garden, *Plants for Bees* written by Dr William Kirk and Dr Norman Howes will help you. You can buy this great book, published by the Cardiff-based International Bee Research Association, from the Garden shop.

Teulu'r Rhosynnod

Mae pryfed yn beillwyr hanfodol o goed ffrwythau a llwyni – amcangyfrifir bod peillwyr yn cyfrannu £430 miliwn i economi'r DG yn flynyddol. Mae'r rhan fwyaf o deulu'r rhosynnod yn denu pryfed peillio i'ch gardd, ond mae creigafalau yn ffynhonell gyfoethog iawn o neithdar i weny, pili-palod a gwyfynnod. Mae'r Ardd wrthi ar hyn o bryd yn helpu diogelu Creigafal y Gogarth, *Cotoneaster cambricus*, yn ei ardal frodorol ar Ben y Gogarth.

10

Rosaceae

Rose Family

Insects are essential pollinators of fruit trees and shrubs – it's estimated that pollinators contribute £430 million to the UK economy every year. Most members of the rose plant family will attract pollinating insects to your garden but cotoneaster is an exceptionally rich nectar source for bees, butterflies and moths. The Garden is actively helping to conserve the native *Cotoneaster cambricus* on the Great Orme.